

ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОДОВОЛЬЧИХ КОРПОРАЦІЙ

Тенденції соціально-економічного розвитку національного господарства протягом останніх років та загострення глобальної продовольчої кризи актуалізують дослідження питань продовольчого комплексу України. У даному контексті особливого значення набуває аналіз функціонування вітчизняних продовольчих корпорацій (ПК) оскільки вони не тільки суттєвою мірою визначають перспективи розвитку продовольчої сфери країни, а й починають виступати потужними гравцями в системі міжнародного поділу праці.

У вітчизняній економічній науці проблема ПК (агропромислових інтеграційних об'єднань, агропромислових формувань, агрохолдингів, агропродовольчих корпорацій тощо) почала досліджуватися на початку 2000-х років. Найбільший внесок у її опрацювання здійснили В. Андрійчук, Ю. Нестерчук, А. Данкевич [1-3]. Однак нормативно-правові питання зазначеної проблеми, тим більше законодавче врегулювання діяльності ПК, лише починають привертати увагу науковців-правників. З цієї точки зору є необхідним використання наробіток Р. Барабаша, Р. Короткої, В. Тісунової [4-6].

Мета статті полягає в опрацюванні підходів до визначення нормативно-правового змісту поняття «продовольча корпорація» та напрямів удосконалення інвестиційного забезпечення виробничо-комерційного процесу таких підприємств.

ПК в економіці України, як і в інших країнах колишнього СРСР, почали утворюватися переважно на початку 90-х років минулого століття. Соціально-економічними передумовами їхнього становлення став розвиток інтеграційних процесів в агропромисловій сфері. Тому немає підстав класифікувати ПК як принципово нове явище для національного господарства, як це досить часто

ззначається науковцями [3], оскільки вже протягом 70-80-х років підприємства інтегрованого типу у продовольчій сфері (особливо в Україні) набули широкого розповсюдження. Інша річ, що за умов переходу до ринкових відносин такі господарські формування набули нових рис стосовно організації і здійснення виробничо-комерційної діяльності та розподілу її результатів.

Сутнісною ознакою ПК визначається наявність материнської структури, яка виконує функції інтегратора щодо всього утворення, а також розробляє і координує здійснення фінансової, виробничо-комерційної та маркетингової політики корпорації загалом. За цією ознакою прийнято вирізняти продагрохолдинги, агропродхолдинги, фінпродгрохолдинги, промагрохолдинги, торгагрохолдинги [1].

Особливу увагу вчених ПК стали привертати в результаті стрімкої концентрації головної умови виробництва у продовольчій сфері – землі. За цим показником провідні ПК України вже перетнули позначку 200 та навіть 300 тис. га: ТОВ «Українські аграрні інвестиції», бізнес-група СКМ (у результаті придбання в 2010 р. активів ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча»), NCH Capital тощо. У сучасних умовах починає формуватися тенденція щодо концентрації землі вже на рівні ПК. Її рівень суттєво різниться за регіональною ознакою. Якщо на сході країни, в Луганській та Донецькій областях, ПК концентрують близько 10-20% усіх земель сільськогосподарського призначення, то в Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій областях цей показник вже перевищив 50%.

Окремі ПК зайняли монопольне становище навіть у загальнодержавних масштабах. Наприклад, ПАТ «Авангард» опанував 23% ринку яєць курячих та 52% ринку сухого

яєчного порошку. При цьому суто виробничу діяльність ця структура здійснює в 14 областях країни [7]. Після проникнення на ринки СНД та декількох країн Сходу виробники галузі птахівництва поставили за мету подолати й митні бар'єри Європейського Союзу.

Є примітним, що ПК почали інвестиційну діяльність навіть у тих сферах, які технологічно та організаційно-економічно аж ніяк не пов'язані з продовольчою сферою. ВАТ «Миронівський хлібопродукт» освоїло залізобетонну галузь, ВАТ «Дакор-Вест» – готельно-ресторанний бізнес, ТОВ «Група Агропродінвест» – автомобілебудування. Такі структури, як ТОВ «Кернел», Група компаній «Агро-агротон», «Миронівський хлібопродукт», вийшли на провідні фондові біржі Європи.

Разом з тим практично всі ПК України, за винятком хіба що ДП «Агрофірма Шахтар» ОП «Шахта імені О.Ф. Засядька», протягом 2000-х років зазнали суттєвих організаційно-правових, фінансових та управлінських перетворень з різного роду негативними соціально-економічними наслідками. Значною мірою такі наслідки є результатом невизначеності держави щодо самих ПК. Це стосується перш за все невизначеності щодо нормативно-правового статусу ПК та регулювання їхньої інвестиційної діяльності.

Опрацювання науково-методологічних засад проблеми дає підстави зазначити: класифікація нормативно-правового змісту поняття «продовольча корпорація», як і будь-якої іншої економічної категорії, має виходити з таких базових положень.

Перше. Нормативно-правовий зміст даного поняття має відображати сучасні норми господарського права України щодо більш загальної проблеми, а саме корпоративних відносин у національній економіці.

Друге. Основою нормативно-правового змісту даного поняття має виступати його економічний зміст.

Третє. Нормативно-правовий зміст даного поняття, який має бути визначеним у національному праві, повинен відповідати нормам міжнародного права в цій галузі [2-4].

Відповідно до першого з методологічних положень наведемо визначення більш загального поняття – «корпорація», яке закріплено в Господарському кодексі України. Корпорація – це «...договірне об'єднання, що створюється на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, які об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації» (ГК України, Ст. 120, п.3) [8]. Окрім цього, в законодавстві доволі чітко визначається й порядок створення корпоративного підприємства. Воно утворюється, як правило, «...двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства» (ГК України, ст. 63, п. 5) [8].

З усіх норм сучасного господарського права України більш повною мірою щодо визначення вихідного поняття: «продовольча корпорація» відповідало поняття «аграрна корпорація». Воно трактувалося як «...об'єднання групи самостійних юридичних осіб, у товарній продукції якого питома вага власної сільськогосподарської продукції та продукції її переробки складає 75%, та в якому особи пов'язані відносинами організаційної й економічної незалежності, що проявляється, поперше, в будь-якій формалізованій інтеграції активів з метою створення нового (або збільшення частини існуючого) підприємницького потенціалу, по-друге, в участі в статутному капіталі або управлінні, по-третє, в координації своєї діяльності шляхом створення головного підприємства у формі акціонерного товариства» [9].

Слід зазначити, що принципово відмінних або більш суттєвих норм щодо визначення поняття «продовольча корпорація» та забезпечення виробничо-комерційної діяльності такого роду формувань не містить Закон України «Про акціонерні товариства»

[10]. Разом з тим у даному відношенні є необхідним використання положень Закону «Про холдингові компанії в Україні». У нині діючому вітчизняному законодавстві холдинговою компанією визначається «...акціонерне товариство, що володіє, користується, розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (що перевищує 50% від загальної кількості або „є достатнім для вирішального впливу на господарську діяльність”) двох або більше корпоративних підприємств» [11].

Щодо другого з наведених вище методологічних положень слід зазначити таке. Проблема економічного змісту ПК у сучасній вітчизняній науці розглядається, по суті, лише у площині двох аспектів. А саме: наявності обсягів сільськогосподарських угідь, які є об'єктом їхнього господарювання на умовах оренди, та національної приналежності (країною розташування) юридичної адреси головного офісу компанії.

За першим критерієм щодо найпотужніших холдингів України науковці наводять дещо відмінні між собою дані: 25 холдингів із 2,5 млн га сільськогосподарських угідь [2, с. 79], 50 холдингів із 5 млн га [12, с. 19], 105 агрохолдингів, що мають 9,2 млн га [13, с. 83], 40 холдингів із 4 млн га [14, с. 103], 60 холдингів із 6 млн га [3, с. 139], 96 холдингів із 10,5 млн га [15, с. 14]. Тобто в середньому по Україні на кожну з найбільш потужних таких структур припадає близько 100 тис. га сільськогосподарських угідь, які є об'єктом їхнього господарювання.

Наведений показник, хоча й дає доволі адекватне уявлення щодо виробничо-економічного ресурсу вітчизняних провідних ПК, потребує уточнень і додаткових групувань. Перш за все, це стосується його діапазону відмінностей. За нашими розрахунками на підставі наявної публічної інформації перші п'ятнадцять холдингів України в 2011 р. обробляли в середньому 200 тис. га. Найбільший земельний банк сконцентрувала така структура, як Ukrlandfarming (532 тис. га) [16]. При цьому необхідно зазначити, що ряд науковців, наприклад В.С. Дієсперов, до категорії холдингів відносять структури, які обробляють від 10 тис. га. Показово: Дер-

жавна служба статистики України теж почала виокремлювати кількість сільськогосподарських підприємств з площею угідь від 10 тис. га. В Україні таких у 2011 р. існувало 152 [17, с. 145].

Що стосується другого (з існуючих) критерію ПК – країни юридичної адреси головного офісу, – то практично всі вони розташовані поза межами державного кордону України. У переважній більшості – на Кіпрі, але багато з яких зареєстровані в Нідерландах, Люксембургу. У цьому відношенні чітко прослідковується тенденція: протягом останніх семи-восьми років у результаті різноманітних процесів злиття, зміни організаційно-правових форм господарювання, переходу контрольних пакетів акцій тощо суттєво посилюється «тяжіння» вітчизняних ПК до «перебазування» юридичних адрес за межі країни. Особливо відчутні такого роду зміни порівняно з періодом заснування більшості ПК України: першою половиною – серединою 90-х років.

Безумовно, наявність існуючих земельних банків, які вже сконцентрували корпоративні об'єднання продовольчої сфери та країни реєстрації їхніх юридичних офісів, є показовою і необхідною з точки зору визначення економічного змісту ПК. Однак і з методологічного, і з практичного погляду є доцільною додаткова класифікація: більш широкий змістовний підхід до визначення економічного змісту ПК, який має бути закладено в основу законодавчого забезпечення їхнього виробничо-комерційного процесу. При цьому слід виходити з суто прогностичного підходу. Законодавче забезпечення діяльності ПК має бути зорієнтовано на розв'язання головної проблеми їхнього господарювання: стимулювання освоєння вітчизняними ПК інноваційно-інвестиційної моделі. Тобто отримання господарськими суб'єктами статусу «продовольча корпорація» має стати для них вигідним завдяки отриманню відповідно до норм права пільг щодо здійснення виробничо-комерційної діяльності (перш за все у сфері оподаткування) у пріоритетних галузях вітчизняного продовольчого комплексу. Однак водночас використання ПК таких норм права має супроводжуватися обов'язковим

упровадженням у їхню господарську діяльність новітніх технологій, спрямованих на розв'язання першочергових для країни виробничих, соціальних та природоохоронних проблем.

Опрацювання еволюції дослідження питань інтеграційних процесів у продовольчій сфері у вітчизняній науці 60-80-х років та відповідних підходів вчених на етапі ринкових перетворень, узагальнення сучасних норм господарського права України та досвіду продовольчої політики Європейського Союзу в рамках Common Agricultural Policy (Спільна аграрна політика), а також аналіз емпіричного матеріалу господарювання провідних вітчизняних ПК дають підстави зазначити таке. Критеріями класифікації економічного змісту ПК, як основи наступного опрацювання нормативно-правових заходів щодо стимулювання їхньої інвестиційно-інноваційної діяльності, доцільно визначити.

Перший. Обсяги земельного банку ПК, які можуть давати в рамках вітчизняного законодавства права на отримання корпораціями пільг щодо здійснення виробничо-комерційної діяльності. З метою призупинення надконцентрації земель в руках вкрай обмеженої кількості господарських суб'єктів та формування конкурентного середовища у продовольчому секторі національного господарства є доцільним не тільки обмежити обсяги земельного банку ПК, а й стимулювати появу в цій сфері нових, але доволі потужних формувань. Виходячи з існуючих у вітчизняній науці наробіток та норм звітності, які вже впроваджено Державною службою статистики України, до категорії «продовольчі корпорації» можуть бути віднесені формування з обсягами земель сільськогосподарського призначення від 10 до 100 тис. га.

Другий. ПК можуть бути визнані лише господарські утворення, які мають диверсифікований характер виробничо-комерційної діяльності безпосередньо в агропродовольчій сфері. Така норма спрямована не просто на появу нових потужних формувань, а й на стимулювання міжгалузевих інтеграційних процесів у продовольчому комплексі. При цьому перелік та рівень пільг, які можуть отримати ПК, має носити прогресивний ха-

рактир у разі диверсифікації капіталу по всіх сферах продовольчого комплексу: виробництву сировини, її переробці й виробництву харчових продуктів та торгівельній мережі (із встановленням необхідних і достатніх вкладень капіталу ПК у кожен сферу).

Третій. У товарній продукції ПК питома вага сільськогосподарської сировини та продукції її переробки має складати не менше 66 % від загальних обсягів виробництва.

Четвертий. У товарній продукції ПК питома вага власної сільськогосподарської сировини має бути не меншою ніж 20% (пропозиції стосовно третього та четвертого критерію спрямовані на припинення вимивання коштів із сировинної сфери продовольчого комплексу й формування соціально орієнтованого господарювання ПК, конкретне цифрове значення показників стосовно цих критеріїв потребує додаткового уточнення, але є необхідним саме по собі їх законодавче закріплення).

П'ятий. Господарські суб'єкти можуть отримати статус «продовольча корпорація» лише за умов використання контракційних ринкових відносин у межах самих утворень, що передбачає наявність у їх складі юридично самостійних структурних підрозділів (в умовах сучасної вітчизняної господарської практики кількість таких підрозділів з різним ступенем реальної самостійності коливається від 1 до близько 100 юридичних осіб).

Безумовно, пропоновані критерії (та їхнє кількісне вираження) не є вичерпними стосовно визначення економічного змісту формувань, які можуть бути віднесені до категорії «продовольчі корпорації». Однак вважаємо, вони можуть бути використані щодо:

аналізу й оцінки статусу таких утворень;

приборкання впливу вітчизняного капіталу з України;

визначення вихідної основи нормативно-правового забезпечення виробничо-комерційного процесу ПК, зорієнтованого на стимулювання їхньої інвестиційно-інноваційної діяльності.

Потужний фінансовий та виробничо-ресурсний потенціал, а також значення ПК

для соціально-економічного розвитку продовольчого комплексу і взагалі народного господарства України обумовлюють необхідність прийняття окремо взятого законодавчого акту, який би заклав основи регуляторної політики щодо формувань такого типу. Він має чітко встановити правові та економічні ознаки, за якими господарські структури будуть відносити до категорії таких. Однак головне полягає в обґрунтуванні системи заходів, спрямованих на стимулювання їхньої інвестиційно-інноваційної діяльності заради забезпечення продовольчої безпеки України й розв'язання сукупності складних соціально-економічних проблем у продовольчому комплексі країни.

Як методологічну базу опрацювання такого нормативно-правового акту доцільно обрати концепцію режимології на основі балансу стимулів та обмежень [18]. Основу ж безпосередньо системи заходів щодо стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності ПК може скласти Закон України «Про інноваційну діяльність», перш за все його Стаття 21 [19]. Відповідна система заходів має виходити з такого.

1. Пільги щодо оподаткування ПК доцільно запроваджувати лише за умов господарювання формувань у пріоритетних галузях продовольчого комплексу, перелік яких має надаватися в даному Законі.

2. Продуктовими інноваціями у продовольчій сфері слід вважати лише: виробництво харчових продуктів з наперед заданими функціональними властивостями, виробництво органічно чистої продукції, виробництво продуктів дитячого харчування, а також інші, в тому числі й інноваційні сорти сільськогосподарських культур та інноваційні породи тварин.

3. Доцільно обмежити обсяг інноваційної продукції ПК для отримання податкових пільг на рівні 20% від загального обсягу товарної продукції ПК.

Першочерговими заходами щодо подальшого опрацювання проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності ПК є класифікація системи конкретних механізмів її стимулювання та впровадження в реальну практику господа-

рування підприємницьких структур, а також визначення інструментарію імплементації відповідного законодавчого акту в нині діюче правове поле країни.

Література

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: моногр. / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
2. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю.О. Нестерчук. – Умань: Сочінський, 2009. – 372 с.
3. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: моногр. / А.Є. Данкевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.
4. Барабаш Р. Стан і перспективи законодавчого регулювання консолідації земель в Україні / Р. Барабаш // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 98-101.
5. Коротка Р. Особливості агентських правовідносин на ринку зерна / Р. Коротка // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С. 20-23.
6. Тісунова В. Еволюція вертикально-інтегрованих корпоративних структур / В. Тісунова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 7. – С. 74-78.
7. Мельник Б.А. Яєчна індустрія України та необхідність її розвитку / Б.А. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 63-67.
8. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
9. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» № 320-XIV від 17.12.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5-6. – Ст. 39.
10. Закон України «Про акціонерні товариства» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – Ст. 649.
11. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» № 3528-IV від

15.03.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

12. Мельник Л.Ю. Теоретичні основи й практика концентрації виробництва в сільському господарстві / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 15-22.

13. Дієсперов В.С. Наслідки утворення підприємств великих землеволодільців / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 83-89.

14. Гуторов А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 102-107.

15. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України: результати, проблеми, вирішення /

В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13-23.

16. Компанія Укрлендфармінг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/kompanii/28012-ukrlandfarming>.

17. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2012. – 559 с.

18. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: моногр. / В.И. Ляшенко; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2012. – 370 с.

19. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

Надійшла до редакції 28.11.2012 р.